

ta förhållande, men det fanns en skillnad i målgrupp. Kyrkan vände sig till hela befolkningen, medan staten särskilt vände sig till vad Arvidsson kallar ”en elit”, och då med syftet att för dem begränsa kostsamma traditioner som hade utvecklats kring dödsfall och begravning. De efterlevandes valfrihet och handlingsutrymme inskränktes.

Återkommande ställer Arvidsson frågan om de normer som myndigheterna föreskrev kan ses som försök till fostran och vilka spår som finns av omsorg. Tidigare forskning har hävdade att staten strävade efter att endast fostra befolkningen i olika avseenden, ett påstående som Arvidsson starkt ifrågasätter. Att det fanns ett syfte med normgivningen får anses självklart redan i och med det faktum att dödsfall hanterades med så stor uppmärksamhet. Logiskt är det också att all fostran i någon mening motiveras av omsorg. Avhandlingens resultat visar på att staten hade en medveten strävan efter omsorg. Arvidsson antar också, dock utan att kunna styrka det, att en viktig grund till omsorg kunde bero på svåra tider av svält, krig och fattigdom.

Arvidssons slutsatser blir att normerna kring omhändertagandet av de döda främst syftade till att få begravning med heder. Detta var uttryck för omsorg medan föreskrifterna för de efterlevande var mera komplexa. Graden av omsorg varierade beroende på om föreskrifterna hade religiös eller världslig bakgrund. Och i motsats till tidigare forskning som ensidigt betonat fostran finner Arvidsson att myndigheterna och då särskilt kyrkan drivits av omsorg.

Avhandlingen är som helhet välskriven, gedigen och genomarbetad. Det finns ett tydligt och klokt upplägg. De teoretiska resonemangen är väl integrerade med de empiriska iakttagelserna. Ibland förekommer upprepningar av resonemang och slutsatser som blir störande. Detta vägs emellertid upp av tydlighet när författaren diskuterar och förankrar sina slutsatser i källorna. Det är ett stort och relevant

källmaterial som behandlats, och de redovisade resultaten utgör ett viktigt bidrag till forskningsfältet.

Gunnar Granberg

Mats Berglund, *Massans röst: upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*, Studier i stads- och kommunhistoria 34 (Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet, 2009). 460 s.

Oroligheter och upplopp i urbana miljöer under 1800-talet har diskuterats med fokus på hungerupplopp, hantverkarens ”bråkighet” och arbetarrörelsens tidiga formering. Det är ett utmärkt grepp att som i denna avhandling välja en tidigare utgångspunkt och ge en genomgång av upplopp, i Stockholm från frihetstidens inträde 1719 till och med det turbulenta året 1848.

I inledningen diskuteras upplopp som politisk interaktion, och här tas fasta på forskningstraditionen från Edward Palmer Thompson om upplopp som ett slags politisk teater med en underliggande rationalitet, och från Charles Tilly om hur den tidiga demokratiseringsprocessen visade sig i hur upplopp förändrades under 1800-talet i Storbritannien. Författaren anammar tesen att denna process visade sig i allt tydligare och utmanande politiska krav från nya grupper, där ett framväxande klassamhälle med en borgar- eller medelklass och en ny borgerlig offentlighet med pressens framväxt hade en drivande roll. Frågor om tryck-, mötes- och åsiktsfrihet kom i centrum. För att anpassa undersökningen till svenska förhållanden tar författaren upp tolkningen att Sverige kännetecknades av en specifik förhandlingskultur, en tentativ ansats lanserad av Eva Österberg och som har blivit ett bollplank i forskningen för att fördjupa diskussionen kring interaktion och repression under tidigmodern tid. Vidare diskuteras

också den "bråkiga kulturen" bland arbetare, hantverkare och soldater innan mer ordnade organisationsformer växte fram under senare delen av 1800-talet.

I undersökningen följer vi gatuoran i Stockholm, med fokus på de åtta fall av större kravaller och upplopp som kan återfinnas i främst rättsligt material. Antalet är förvånande litet i en internationell jämförelse. De tidigare oroligheterna dominerades av gesäller, tjänstefolk och inte minst soldater, och gränsen mellan mindre gatu- och krogbråk och upplopp är svår att dra. Våldet var snarare personligt än politiskt, riktades mot exempelvis bordeller, och hade inslag av plundring och hedersrelaterat våld. Södermalmsupploppet 1719 är det enda större exemplet på denna upploppstyp. Dalupproret 1743 avviker från de övriga, ett landsbygdsuppror som fick en ytterst våldsamt avslutning i Stockholm. Detta var knappast ett utslag av stadens politiska kultur, och bör i stället uppfattas som en krock mellan en landsbygdsresning och en orolig elit och ordningsmakt i huvudstaden. En avgörande vändning skedde i stället med oroligheterna 1788–1789 och inte minst med det Ebelska upploppet 1793, där den nya medelklassen började spela en drivande roll, och en bredare politisk kritik mot rättsväsendet och adelns ställning började lyftas fram. Franska revolutionen var utan tvekl närvarande i mångas sinnen och språkbruk, samtidigt som upploppen under sent 1700-tal inträffade i en kontext av krig och rikspolitiska spänningar. Medan tidigare upplopp med viss framgång hanterades av ordningsmakten med en förhandlingsstrategi kom efterhand denna strategi att kollapsa. Upploppen liksom ordningsmaktens svar på dem blev betydligt mer våldsamma med Fersenska mordet 1810, Crusenstolpesommaren 1838 och marsoroligheterna 1848. Utvecklingen är svåranalyserad, våldet tilltog, men de 20 åren som följde närmast efter 1789 var samtidigt förhållandevis lugna med tanke på de internationella strömningarna, och 1811–1838 rådde en lång frånvaro av upplopp.

Jag har inga invändningar mot den övergripande bilden, men några principiella frågor tränger sig på. Författaren utgår från en enkelriktad utveckling, en diffus bråkig oorganiserad opolitisk kultur går mot tydligare politiserade krav och en borgerlig offentlighet. Men om man vänder blicken till äldre tid framstår inte utvecklingen som lika entydig. Kollektivt politiserat, ibland våldsamt, agerande möter vi till exempel i många 1500-talsstäder, inte minst med reformationsrörelserna. Kan vi med 1600- och 1700-talen tala om en nedgång för protestyttringar i städerna? Man kan också fundera över att den borgerliga offentligheten faktiskt föregicks av alternativa typer av offentligheter, muntliga och skriftliga. Är kopplingen modernisering och politisering så enkel som här tas för givet? En svaghet när upploppen läggs i centrum är att de deltagandes drivkrafter delvis kommer i skymundan. Vart tog de lägre samhällsgrupperna vägen med sitt missnöje när medelklassgrupper delvis tog över "gatans parlament"? Avhandlingen hade vidare möjligen vunnit på en gruppsykologisk diskussion om upplopps ofta överskådliga och heterogena karaktär. Äventyrslystna ungdomar, vissa aktörer med tydlig politisk agenda, andra mer drivna av nyfikenhet, utgör en svåranalyserad grupp som lätt reifieras som "massan", med homogena politiska syften, och med ett rationellt (rituellt, symboliskt) våld. I sina detaljerade beskrivningar visar författaren på komplexiteten, men ett resonemang kring själva problemet hade varit tacknämligt. Ett intressant spår i avhandlingen är att upploppen diskuterades ingående i riksdag och domstolar in på 1840-talet i kombination med frågor kring statens våldsmakt och mötesfrihet. Vissa borgerligt demokratiska ideal förekom nu bland såväl de revolterande som inom etablissemangen.

I det stora hela är avhandlingen läsvärd och gedigen, den ligger nära källmaterialet vilket ger en påtaglig närvarokänsla. De ibland väl ingående fördjupningarna i rättsutredningar-

na, och i ordningsmaktens och rättsväsendets organisation, ger samtidigt användbara insikter i dåtidens samhälle. Tesen om moderniseringsprocessen är hårt driven och innebär vissa risktaganden, men framstår i grund och botten som bärkraftig.

Mathias Cederholm

Josef Eskhult, *Andreas Norrelius' Latin Translation of Johan Kemper's Hebrew Commentary on Matthew: Edited with Introduction and Philological Commentary*, Studia Latina Upsaliensia 32 (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2007). 568 pp.

This dissertation is a polyglot's dream. Written in English by a Swedish doctoral student, it is a philological study of a Latin translation of a commentary on Matthew that was originally written in Hebrew by an ex-rabbi who used the Syriac version (the Peshitta) of the Greek Gospel as the basis for his commentary.

Johan Christian Jacob Kemper (1670–1716) was born Moses Aaron to Jewish parents in the city of Kraków. As a young man he received a thorough training in Talmudic studies and went on to become a rabbi. His disappointment following a failed prophecy that the Messiah would arrive on earth in 1695 led to a spiritual crisis for the young rabbi and a year later he converted to Lutheranism, was baptised, and renamed. For a short time thereafter he taught at the University of Altdorf in Bavaria where he came into contact with students from Sweden. He eventually moved there and in 1701 began to teach Hebrew at Uppsala University. Much of Kemper's scholarship centered around the Kabbalah and he wrote several commentaries on the Zohar. In 1702 he produced a Hebrew translation of Matthew, the synoptic Gospel with the most references to the Old Testament, along with a commen-

tary a year later entitled *Me'irat 'Enayim* ('Enlightenment of the Eyes').

Eskult's dissertation makes a strong case that this last work deserves to be set in a number of larger contexts such as post-Reformation rabbinical studies, the history of the Kabbalah, Pietistic interest in the conversion of the Jews, 'philosemitism' in the Baroque period, and the rich tradition of Hebrew philology at Lutheran universities. It is a fascinating work. Kemper combines traditional Jewish exegetical techniques such as *gematria* and *notarikon* with the traditional Kabbalistic emphasis on levels of meaning and Christological hermeneutical principles. Along with Abraham Calov, for example, Kemper interprets many of the Psalms, including Psalm 72, as direct and literal Messianic prophecies *sine typo*, that is to say, without allegory and without any more immediate historical application (p. 79–80). Of special interest are his frequent references to the Targumim, Jewish prayer books, and the Talmud to illustrate Judaic elements in the Gospel of Matthew such as the parables and proverbs.

Kemper's commentary was translated into Latin as *Illuminatio oculorum* by one of his students, Andreas Norrelius (1679–1749). Norrelius grew up in the parish of Norrby (the origin of his Latinised surname), where his father, Olof Kråke, was a Lutheran clergyman. He enrolled at the University of Uppsala where he studied Latin, Greek, and Hebrew and wrote a dissertation on early Jewish schools. After graduating with a Master's degree in 1710 and pursuing further studies in the Netherlands, Norrelius returned to Uppsala to teach in the Faculty of Philosophy. In the following years, he applied several times without success for a professorship at the same university, and was finally appointed chief librarian in 1735. Sometime after 1747 the now elderly Norrelius completed his Latin version of his late teacher's unusual scholarly undertaking. Whether his translation of a Hebrew commen-